

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

ADAM SOLAK

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Polska

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9472-4795> • e-mail: solak.adamo@gmail.com

Zgłoszono: 17.05.2022; recenzowano: 12.07.2022; zaakceptowano do druku: 30.07.2022

POTRZEBA DIALOGICZNOŚCI W PRACY NAUCZYCIELA WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO

THE NEED FOR DIALOGICALITY IN THE WORK OF A PRESCHOOL TEACHER

Abstract: The dialogue of the pre-school teacher is a pedagogical area for reflection for many authors who deal with the pedagogy of dialogue or practical research on cooperation and communication. Dialogue is the foundation of a sound and creative ethos for a preschool teacher. The presented article shows this issue at the level of: teacher-student, teacher-parent, teacher-teacher and teacher-educational environment. These four areas in which the process of dialogue is present guarantee not only the social order, but above all the dignity and proper development of the child and relations in the preschool environment.

Keywords: dialogue, teacher, parent, kindergarten, educational environment.

Streszczenie: Dialogiczność nauczyciela wychowania przedszkolnego stanowi pedagogiczny obszar do namysłu dla wielu autorów zajmujących się pedagogiką dialogu czy praktycznych badań na temat współpracy oraz komunikacji. Dialog stanowi fundament należytego i twórczego etosu nauczyciela wychowania przedszkolnego. Prezentowany artykuł ukazuje owo zagadnienie na płaszczyźnie: nauczyciel–uczeń, nauczyciel–rodzic, nauczyciel–nauczyciel oraz nauczyciel–środowisko wychowawcze. Te cztery obszary, w których obecny jest proces dialogu, są gwarantem nie tylko ładu społecznego, lecz przede wszystkim godnościowego i należytego rozwoju dziecka i właściwych relacji w środowisku przedszkolnym.

Słowa kluczowe: dialog, nauczyciel, rodzic, przedszkole, środowisko wychowawcze.

Wprowadzenie – istota, cel i zadania dialogu nauczycielskiego

Dialog stanowi fundament w życiu każdego człowieka, zarówno w relacji z samym sobą, jak i całym światem. Dialog musi być prowadzony w atmosferze poczucia wolności, autentyczności, chęci zrozumienia drugiej osoby oraz powinien odbywać się bez lęku przed oceną. Wówczas można stwierdzić, że prowadzi on do rozwoju osobowościowej jednostki poprzez stawianie jasnych, zgodnych z własną opinią

sądów i związany jest z umiejętnością interpretowania komunikatów z zewnątrz. Wykorzystanie tego rodzaju porozumiewania się jest bezsprzecznie obecne w pracy nauczyciela wychowania przedszkolnego na różnych płaszczyznach.

Przed analizą postaci nauczyciela wychowania przedszkolnego jako człowieka dialogicznego, należy zwrócić uwagę, czym jest sam dialog nauczycielski. W poniższym podrozdziale nakreślono jego istotę, główny cel oraz zadania występujące w przestrzeni edukacyjnej. Warto podkreślić, że stosowanie skutecznego dialogu przez nauczyciela wychowania przedszkolnego pozwala na osiągnięcie lepszych efektów w zakresie fizycznego, emocjonalnego, społecznego oraz poznawczego obszaru rozwoju dziecka.

Dialog autentyczny może występować tylko w momencie istnienia samoakceptacji u nauczyciela oraz w przypadku jawnego wyrażania własnych opinii. Jak twierdzi B. Śliwerski, „Dialog wymaga zdrowych, naturalnych relacji między osobami (...). Jeśli bowiem wchodzimy w relację z osobą po to, by spełniać jej oczekiwania, to wpędzamy się w stan niewoli, bowiem lękamy się, że możemy ich nie spełniać i spotka nas z tego powodu jakaś przykrość” (Śliwerski, 2019, s. 21). Istotą samego dialogu jest zrozumienie, że każda z interakcji to wielopoziomowe spotkanie dwóch osób o innych osobowościach, poglądach czy sposobie odbierania rzeczywistości. Ponadto spojrzenie na świat dialogiczne oznacza wewnętrzny wybór pedagoga, czy chce równorzędnych relacji z innymi, zamiast uzyskiwania nad nimi przewagi. Wobec tego dialog w przestrzeni edukacji to decyzja o nowym sposobie myślenia, którego nauczyciel uczy się oraz udoskonala wraz ze zdobywaniem doświadczenia (Śliwerski 2019, s. 22).

Jednym z fundamentalnych zadań dialogu jest budowanie wzajemnego porozumienia i współpracy. W ujęciu relacji z wychowankiem wiąże się to m.in. z akceptacją dziecka jako osoby równoprawnej osobie dorosłej. Dialog ma więc wpływ na kształtowanie się relacji podmiotowej, bez istnienia dominującej roli nauczyciela. Jak dalej twierdzi W. Buczek, dialogiczność dotyczy również swobodnej wymiany myśli, poglądów i współpracy. Samo współdziałanie obejmuje głównie szczerą chęć poznania świata swojego rozmówcy, jego priorytetów i uwarunkowań społecznych poprzez aktywne słuchanie, a także wyzbycie się stereotypu „autorytetu oferującego gotowe rozwiązania” na rzecz nauczyciela zbliżającego się do wychowanka, wspierającego go z oddali i pozwalającego mu na samodzielne działania (Buczek 2014, s. 38). Wszakże aby móc prawidłowo pobudzać aktywność wychowanka, należy prowadzić z nim skuteczną komunikację.

Jak wynika z przeglądu literatury, dialog pozwala na zaangażowanie, poczucie zobowiązania wobec współpartnera w relacji oraz zacieśnienie więzi. Współpraca obu stron umożliwia dynamiczną wymianę poglądów, zmianę charakteru interakcji oraz podejmowanie nowych wyzwań. Należy dodać, że dialog nauczycielski zawiera w sobie emocje, które kierują relację w określoną stronę. Dodatkowo wpływa na stopień zaangażowania w oparciu o wspólnie ustalone zasady, równorzędnie stosowane przez obie strony.

O kwestii odpowiedzialności za dialog pisał również J. Zieliński, twierdząc, że jest to pewien wymiar etyczny wobec obu partnerów. Przejawia się on m.in. w kulturze wypowiedzi, przedstawieniu własnego punktu widzenia oraz w wyrażaniu wzajemnego szacunku. Na przestrzeni dialogu nauczyciel–uczeń ważne jest obustronne dbanie o przebieg prawidłowej komunikacji, poprzez stosowanie takich komunikatów, aby obie strony mogły się zrozumieć. Ponadto nadrzędnym celem stosowania dialogu w tej relacji jest zachęcenie wychowanków do wyrażania siebie czy asertywnej odmowy w przypadku niezgody z opiniami starszej osoby (Zieliński 2007, s. 69–70). Istotą dialogu jest wszakże brak obawy o prezentowanie własnego „ja” w procesie partnerstwa.

Dialogiczność przejawia się w swobodnej wymianie myśli, otwartości na drugiego człowieka oraz w tworzeniu zdrowej relacji, bez poczucia lęku. Nie można zignorować wpływu zadań, które muszą spełnić współpartnerzy, aby można było określić rozmowę mianem „dialogu”. Przede wszystkim wyraża się on w podejmowaniu zaangażowania na rzecz interakcji z drugim człowiekiem i ukazywania własnych emocji. Na tej podstawie można stwierdzić, że dialog nauczycielski jest formą współpracy, którą można doskonalić w procesie wzajemnego porozumienia.

Nauczyciel wychowania przedszkolnego jako człowiek dialogu

Specyfika zawodu nauczyciela wychowania przedszkolnego wymaga, aby potrafił on utrzymywać relację z osobami w różnym wieku oraz o odmiennych oczekiwaniach. Dialog ujawnia się przede wszystkim na następujących płaszczyznach: nauczyciel–uczeń, nauczyciel–rodzic, nauczyciel–nauczyciel oraz nauczyciel–środowisko wychowawcze. Na tej podstawie można sądzić, że nauczyciel dialogiczny będzie wykazywał się swoistą elastycznością w kontaktach z innymi ludźmi, umiejętnością dostosowywania komunikatów do określonej grupy oraz otwartością na ich odmienne poglądy.

Dialog na płaszczyźnie nauczyciel–uczeń

W przestrzeni przedszkolnej trudno wyobrazić sobie sytuację, w której nauczyciel nie posiada relacji ze swoimi wychowankami. Bez wątplenia jest to niemożliwe, ponieważ to nauczyciel kreuje atmosferę w grupie, a jego rolą jest dbanie o harmonijny rozwój dzieci w zakresie rozwoju społecznego, intelektualnego oraz poznawczego. Jak twierdzi K. Węgrzyn-Białogłowicz, „Można stwierdzić, że pozytywne relacje między nauczycielem a uczniem są gwarantem właściwego procesu wychowawczego” (Węgrzyn-Białogłowicz 2017, s. 103). Wychowawca, który jest świadomy i otwarty na dialog będzie dbał, aby relacje z uczniami zawierały prawidłową komunikację oraz zaufanie. Jak dalej pisze autorka, skuteczność dialogu pomiędzy nauczycielem a uczniem cechują: uczciwość, wzajemna troska, wzajemna zależność

(wyzbycie się relacji hierarchicznej na rzecz podmiotowości), poszanowania odrębności i wzajemne uwzględnianie potrzeb.

Ważnym elementem relacji dialogicznej jest „słuchanie prawdziwe”, czyli aktywny udział w rozmowie mający określony cel. Ważne więc są: chęć zrozumienia punktu widzenia drugiej osoby, autentyczne zainteresowanie rozmową, udzielenie pomocy oraz nauczenia się czegoś w wyniku rozmowy. Nie można pominąć kwestii, że „słuchanie prawdziwe” wymaga również aktywności, empatii, otwartości oraz świadomości. Aby komunikacja była skuteczna, należy stosować m.in.:

1. Parafrazy – w celu utwierdzenia się w przekonaniu, że odpowiednio odebrało się intencję rozmówcy;
2. Precyzowanie – poprzez zadawanie pytań, aby uzyskać lepsze spojrzenie na poruszaną kwestię i pokazać własne zainteresowanie;
3. Informację zwrotną – aby wspólnie ocenić skuteczność dialogu i uwzględnić ewentualną korektę nieporozumień (Węgrzyn-Białogłowicz 2017, s. 111–112).

Dialog pozwala na utworzenie silnej więzi z wychowankiem, wspólne odkrywanie własnych wartości i wzajemne ubogacenie się. Warto dodać, że ta zażyłość umożliwi dowartościowanie obu osobowości i dążenie do wspólnego celu. Jak podkreśla L. Marszałek, nauczyciel musi wykazać się postawą szczególnej „uważności”, aby nie przeoczyć chwil, kiedy dziecko jest gotowe do dialogu z dorosłym i otaczającym go światem (Marszałek 2013, s. 413).

Oprócz komunikatów słownych warto wspomnieć o formie niewerbalnej, którą nauczyciel dialogiczny stosuje poprzez odpowiednią gestykulację, mimikę oraz wszelkie ruchy własnego ciała. Najczęściej stosowanymi komunikatami pozasłownymi są kontakt wzrokowy z uczniem podczas rozmowy, mimika twarzy dostosowana do sytuacji, odpowiednia barwa, wysokość głosu i intonacja (Gołębiowska 2014, s. 248). Należy dodać, że dialogiczność całkowicie odrzuca krzyk czy lekceważący ton głosu, który z góry zakłada brak chęci do współpracy oraz spokojnej rozmowy. Uczeń wówczas nie ma swobody w wyrażaniu własnych opinii i uczuć w obawie przed negatywną reakcją ze strony wychowawcy. „Tak ujęty sposób poznawania dziecka musi więc zawsze przyjmować podłoże emocjonalne – poprzez życzliwość, sympatię i miłość do dziecka nauczyciel może w pełni otworzyć się na jego osobę i w pełni wczuć się w jego stany, zaś dziecko, odczuwając sympatię nauczyciela, otwiera się przed nim w poczuciu ufności i bezpieczeństwa. Prawdziwe poznanie dziecka przez nauczyciela może zaistnieć tylko w przestrzeni międzyosobowej z założeniem „wycofania” jego metodologicznego nastawienia w spotkaniu z dzieckiem jako osobą. Nastawienie to zastąpione musi zostać bezwarunkową akceptacją dziecka takiego, jakim ono jest, z jego wewnętrznym pięknem, ale i słabymi stronami, bowiem tylko w tej atmosferze dziecko zgodzi się na ich odsłonięcie” (Marszałek 2021, s. 68).

Jak wynika z przeglądu literatury, nauczyciel dialogiczny utrzymuje z wychowankiem relację podmiotową. Aby lepiej to zrozumieć, należy stale pamiętać o kilku kwestiach, które opisują każdego ucznia w grupie:

1. Każdy uczeń jest niepowtarzalny – bezsprzecznie każde dziecko jest odmienną jednostką o różnym charakterze, potrzebach, sposobie wyrażania własnych emocji, stylach uczenia się i z różnym systemem wartości. Z tego powodu nauczyciel musi traktować każdego ucznia indywidualnie, nie porównywać uczniów ze sobą oraz stosować różnorodne metody komunikacyjne;
2. Każdy uczeń ma niezbywalne prawo do harmonijnego i wszechstronnego rozwoju – świadomy nauczyciel powinien dbać o rozwój swoich uczniów, co wynika nie tylko z zadań przedszkola i aktów prawnych, lecz także z refleksji nad własną praktyką pedagogiczną;
3. Każdy uczeń jest osobą wolną, ale i niepowtarzalną – nauczyciel dialogiczny tworzy taką relację z dzieckiem, aby umożliwić mu przestrzeń do wyrażania własnych opinii w atmosferze swobody;
4. Każdy uczeń ma prawo do popełniania błędów – należy dodać, że zważywszy na relację podmiotowości, nauczyciel również może się mylić, co potwierdza ideę humanizmu i ludzkiej niedoskonałości;
5. Każdy uczeń nosi w sobie wiele dobrego – pozytywna relacja pomiędzy nauczycielem a uczniem skupia się na autentyczności, dobroci i współdziałaniu, zamiast na negatywnych aspektach i trudnościach;
6. Każdy uczeń jest istotą myślącą, ale i czującą – celem tego stwierdzenia jest podkreślenie istoty emocji. Nauczyciel dialogiczny skupia się na wychowaniu, wyrażaniu własnych uczuć, a nie tylko na kwestiach dydaktycznych, tożsamy ze zdobywaniem wiedzy;
7. Każdy uczeń ma prawo do zachowania godności i do intymności – celem nauczyciela powinna być chęć zrozumienia ucznia oraz poznania go, jednakże bez przekraczania strefy komfortu i naruszania jego intymności. Dialog zakłada poszanowanie granic drugiej osoby, bez słownego i niewerbalnego nacisku w celu uzyskania odpowiedzi;
8. Każdy uczeń ma prawo do swobodnej wypowiedzi – sam dialog w swojej istocie zakłada możliwość wyrażania własnego zdania, bez obawy o ewentualny osąd ze strony współ rozmówcy (Kochanowska 2015, s. 57).

Dialog na płaszczyźnie nauczyciel–rodzic

Rodzice są głównymi uczestnikami działań wychowawczo-dydaktycznych w szkole oraz przedszkolu, wspólnie z uczniami oraz nauczycielami. Tutaj dialog realizowany jest na kilka sposobów, do których można zaliczyć wzajemną wymianę informacji na temat różnic oraz podobieństw w funkcjonowaniu dziecka w szkole, przedszkolu oraz w środowisku domowym. Warto zauważyć, że zalecane jest ustalenie wspólnych zasad współpracy w atmosferze otwartości, życzliwości oraz przede wszystkim wzajemnego zaufania. Zarówno nauczyciel, jak i rodzic powinni mieć przeświadczenie o uczciwości drugiego partnera w relacji, aby móc wspólnie działać na rzecz dobra dziecka. Współpraca oparta na dialogu może występować

w formie zbiorowych zebrań z rodzicami, np. podczas dyskusji na temat funkcjonowania grupy, poszukiwania rozwiązań dotyczących trudności wychowawczych czy dydaktycznych. Rodzice mogą wówczas aktywnie wyrażać własne opinie oraz wspólnie z nauczycielem podejmować decyzje, albo wyrażać akceptację nowych aktywności. Autorka wspomina również o seminariach, kursach i warsztatach, pracach na rzecz klasy, spotkaniach nieformalnych czy konsultacjach indywidualnych. Te ostatnie odbywają się przede wszystkim wtedy, gdy rodzic lub nauczyciel zgłaszają taką potrzebę, w ustronnym miejscu, aby móc swobodnie i bezpośrednio wymienić się własnymi spostrzeżeniami. W dzisiejszych czasach rozmowa może odbywać się również telefonicznie, jednak powinna obejmować wcześniej przyjęte przez obie strony reguły.

Przedszkole musi więc organizować swoją działalność w sposób dostosowany do potrzeb i możliwości rozwojowych dziecka, we współpracy z rodzicami. Jednym z najważniejszych założeń współczesnej koncepcji wychowania przedszkolnego jest uczynienie współodpowiedzialnymi za proces edukacyjny wszystkich jego uczestników – nauczycieli, dzieci i rodziców. W toku wzajemnej współpracy powstaje możliwość wpływania na postawy rodzicielskie i układ stosunków między dzieckiem a rodziną. Nauczyciele mają być partnerami rodziców w wychowywaniu i sprawowaniu opieki nad dziećmi. Im większą uda się uzyskać zgodność domowego i przedszkolnego systemu wychowawczego, tym lepszy będzie rozwój dzieci (Marszałek 2014, s. 94).

Nie można pominąć kwestii, że prowadzenie dialogu nie jest czymś danym każdemu albo umiejętnością każdej osoby, w szczególności w przestrzeni przedszkolnej czy szkolnej. Jak sądzi A. Gulczyńska, każdy człowiek posiada określony system wartości, a wchodząc w interakcję z innymi, ma miejsce stałe jego przekształcanie. Zatem każda relacja opiera się na komunikacji dwóch systemów – w tym przypadku nauczyciela oraz rodzica, którzy mogą mieć całkowicie odmienne światopoglądy dotyczące wspólnego, trzeciego systemu – dziecka. Autorka podkreśla, że pomimo odmienności obie te jednostki powinny być równorzędne, aby móc utworzyć zdrową relację, wyzbytą dominacji jednej ze stron (Gulczyńska 2019, s. 275–276).

Współpraca nauczyciela z rodzicem w oparciu o dialog dotyczy formy „stymulacji”, czyli kooperacji w celu rozwiązania danej kwestii, solidarnego poszukiwania metod i alternatyw. Zakłada również przyjęcie założenia, że rodzic jest ekspertem w danej dziedzinie. Warto jednak wspomnieć, że w rzeczywistości przedszkolnej zdarzają się sytuacje, w których nauczyciel może zrezygnować z dialogu na rzecz dobra dziecka. Na ogół dotyczy to sytuacji krytycznych. Nauczyciel może przyjąć rolę eksperta, który dostrzega siebie jako osobę bardziej kompetentną w kwestii podejmowania decyzji.

Dbanie o prawidłową komunikację na płaszczyźnie nauczyciel–rodzic dotyczy kilku praktycznych zagadnień, które pozwalają na prowadzenie skutecznego dialogu. Przede wszystkim należy ustalić określone granice, które będą stosowane przez obie strony w porozumiewaniu się oraz poszanowaniu odmiennych wartości.

Ważne jest również zrozumienie uczuć i szacunek dla nich, empatia oraz asertywna odmowa w sytuacji niezgody z drugą stroną.

Dialog na płaszczyźnie nauczyciel–rodzic dotyczy przede wszystkim współdziałania. To dzięki niemu możliwe jest monitorowanie bieżących spraw, wspólne podejmowanie decyzji oraz wprowadzanie realnych zmian. Warto dodać, że współpraca realizowana jest szczególnie w trosce o dziecko, aby umożliwić mu odpowiednie warunki do rozwoju zarówno w środowisku rodzinnym i przedszkolnym, jak i szkolnym.

Dialog na płaszczyźnie nauczyciel–nauczyciel

Duża część interakcji społecznych w pracy nauczyciela dotyczy relacji z gronem pedagogicznym. Jak zauważa J. Łukasik, zgrany zespół wychowawców i dyrektora, wspólnie dążący do określonego celu, akceptujący każdą osobę w swoim gronie i współtworzący pozytywną atmosferę w placówce jest dużo bardziej cenny niż kilkoro uzdolnionych nauczycieli – choćby pod względem komunikacyjnym, w przestrzeni współdziałania z rodzicami czy uczniami, jeśli pozostają oni zamknięci na dialog z innymi pracownikami (Łukasik 2011, s. 54).

Nauczyciel nastawiony na dialog powinien zrezygnować z autorytarnych nakazów i podkreślania własnej pozycji w pracy, co wynika m.in. z większego stażu pracy. Grono pedagogiczne składa się z pojedynczych wychowawców o różnym doświadczeniu, dlatego tak ważne jest, aby wspierać przede wszystkim młodych nauczycieli. Aby budować atmosferę współdziałania oraz zaufania nie należy nadużywać własnej pozycji (ze względu na staż pracy lub wiek) czy stosować rozkazów i nakazów, lecz raczej podejmować wspólne decyzje. Dialog pomiędzy nauczycielami, jeśli ma być skuteczny, musi spełniać określone normy: być wolnym od zazdrości o sukcesy zawodowe, stwarzać możliwość wypowiedzania się wszystkim współmówcom, być pełny szacunku, zaufania. Powinien umożliwiać rozwiązywanie w sposób spokojny wszelkich konfliktów i być prowadzony w atmosferze akceptacji dla życia osobistego współpracowników. W przypadku nieprzestrzegania tych reguł należy zobligować do zmian wszystkich nauczycieli oraz dyrekcję, aby spojrzeli oni na swoje zachowanie konstruktywnie i poddali się refleksji nad własnym działaniem (Łukasik 2011, s. 55–56).

Dialog na płaszczyźnie nauczyciel–środowisko wychowawcze

Przedszkole w ramach wspomagania harmonijnego rozwoju dzieci współpracuje z różnorodnymi instytucjami wspierającymi, które zajmują się dbaniem o środowisko wychowawcze dziecka. Wobec tego bardzo ważne jest, aby nauczyciel posiadał umiejętności komunikacyjne, potrzebne w nawiązywaniu prawidłowych interakcji ze specjalistami spoza środowiska przedszkolnego. Warto zauważyć, że nauczyciel dialogiczny jest otwarty na współpracę z różnymi placówkami.

Współczesne przedszkola odwołują się do edukacji włączającej dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych do placówek ogólnodostępnych. Z tego względu naturalnie występuje potrzeba realizowania współpracy pomiędzy nauczycielem wychowania przedszkolnego a specjalistami z poradni psychologiczno-pedagogicznej. Nauczyciel dialogiczny, chcący dbać o indywidualne wymagania każdego ze swoich wychowanków, powinien chętnie poszerzać swoją wiedzę na temat ich potrzeb. Wobec tego poradnie psychologiczno-pedagogiczne mogą oferować warsztaty i porady na temat bieżących informacji prawnych o dzieciach ze specjalnymi potrzebami (Czarnocka 2018, s. 69). Warto podkreślić, że nauczyciel dbający o komunikację z innymi specjalistami będzie wdrażał ich wskazówki do własnej praktyki edukacyjnej oraz będzie dbał o swoich wychowanków, chcąc poszerzyć swoje wiadomości na temat ich potrzeb w drodze własnego samodoskonalenia.

Nauczyciel dialogiczny wspólnie ze specjalistami będzie poszukiwał odpowiednich metod pracy, bacznie obserwował zachowanie dziecka oraz czerpał wiedzę od specjalistów. Tylko taka otwartość na wiedzę innych umożliwia stworzenie jak najlepszych warunków do rozwoju wychowanka. Bez wątpienia nauczyciel nastawiony wyłącznie na własne doświadczenia i umiejętności, który nie chce czerpać wiedzy od innych, nie będzie mógł oferować pełnej pomocy uczniom. Nauczyciel otwarty na dialog jest skłonny do współpracy z instytucjami w ramach poszerzenia oferty edukacyjnej dla swoich wychowanków.

Środowisko lokalne jest częścią najbliższej przestrzeni życia dziecka. Aby efektywnie nawiązać relację ze środowiskiem wychowawczym, nauczyciel powinien odszukiwać takich instytucji, które będą mogły oferować bogatą ofertę dydaktyczno-wychowawczą. Poprzez interakcję z instytucjami lokalnymi wychowankowie są w stanie rozwijać swoje kompetencje społeczne, emocjonalne, ale również zainteresowanie najbliższym otoczeniem. Jeśli nauczyciel podejmuje wysiłek nawiązywania dialogu z instytucjami środowiska lokalnego, umożliwia swojej grupie doświadczenie nowych przeżyć oraz rozwój osobowy. Co jednak ważne, bez wewnętrznej motywacji do poszukiwania interesujących placówek poza przedszkolem, niemożliwy jest efektywny kontakt z najbliższym otoczeniem.

Na zakończenie rozważań na temat nauczyciela wychowania przedszkolnego jako człowieka dialogu, trudno nie zauważyć, że cechuje się on swoistą elastycznością w nawiązaniu do relacji opartej na prawidłowej komunikacji na różnych płaszczyznach. Przede wszystkim powinien dostrzegać w swoich wychowankach osoby współtworzące relację i będące indywidualnymi jednostkami o określonych potrzebach. Oznacza to, że dialog wymaga otwartości na zdanie drugiej strony i stwarza autentyczną chęć udzielania pomocy, przy zachowaniu szczerości. Z przeglądu literatury można wysnuć wniosek, że bardzo ważna jest komunikacja z rodzicami oraz gronem pedagogicznym w celu zorganizowania korzystnych warunków do rozwoju dzieci.

Otwartość nauczyciela przejawia się także w nawiązywaniu relacji z instytucjami kreującymi środowisko wychowawcze ucznia. Nauczyciel dialogiczny dostrzega

sens we współdziałaniu w tych wszystkich przestrzeniach oraz poszukuje metod doskonalenia relacji, jako osoba refleksyjna oraz zmotywowana.

Dialog w procesie samoedukacji nauczyciela

Bycie nauczycielem to swoista ścieżka doskonalenia samego siebie. Jest to zawód, w którym raz otrzymana wiedza teoretyczna stale się zmienia, w oparciu o nowe doświadczenia w kontakcie z wychowankami. Jak twierdzi J. Duda, „Nauczyciel jest wiecznym uczniem (...). W jego pracy powinna występować refleksja, która skłania go do doskonalenia w zawodzie” (Duda 2005, s. 74–75). Bez wątpienia wychowawca rozwija się przez całe życie, ale przede wszystkim wtedy, gdy jest otwarty na drugiego człowieka, jego potrzeby oraz aktywnie go słucha, tym samym widząc „otwartą przestrzeń” do zmiany samego siebie. Dlatego też nauczyciel podczas swojej pracy zawodowej powinien rozwijać swój system wartości oraz kształcić własne postawy wobec świata, samego siebie, swoich wychowanków czy wobec własnych doświadczeń.

Tego samego zdania jest M. Pieróg, który uważa, że podstawą w relacji nauczyciel–uczeń powinien być dialog. Pozwala on wychowawcy stać się dla swych uczniów autorytetem oraz umożliwia doskonalenie własnego światopoglądu w byciu równorzędnym partnerem w relacji. Stanowi to odpowiedź na oczekiwania uczniów, aby postrzegać siebie jako indywidualną jednostkę oraz dążyć do posiadania cech „nauczyciela idealnego”. Choć w istocie każdy nauczyciel jest inny, a dla każdego bycie „wzorem” stanowi wypadkową różnych cech, istnieją pewne normy, które można uznać za powszechnie uznawane. Zaliczyć można do nich wykształcenie w wychowankach kompetencji miękkich, takich jak np. współpraca w grupie (Pieróg 2016, s. 16–17). Nauczyciel dialogiczny staje się coraz bardziej świadomy potrzeb własnych uczniów, dąży do doskonalenia siebie w kontekście rozwijania relacji pedagogicznej w duchu współdziałania i nie jest zamknięty na wskazówki innych.

Dialog w procesie samoedukacji nauczyciela jest również istotny we wszelkim współdziałaniu. W toku samodoskonalenia wychowawca uczy się, w jaki sposób powinien integrować się z grupą, jednocześnie bacznie obserwując innych, jak stosować kompromisy oraz jak reagować w sytuacjach konfliktowych, jak dbać o własne postawy społeczne oraz postawy społeczne uczniów, w oparciu o podmiotowość. Kształtuje on wówczas własną wiedzę praktyczno-moralną, która budowana jest w toku zdobywania własnych doświadczeń poprzez dialog. Nauczyciel zbiera nowe informacje i otrzymuje pełniejszy obraz świata, jego porządku i sensu. A. Kosek określa te kwestie mianem „kompetencji interpretacyjnych” (Kosek 2016, s. 128). Dodatkowo, wychowawca rozwija swoje umiejętności w zakresie kompetencji moralnych – coraz lepiej określa, jakie wartości są dla niego akceptowalne, a jakie stanowią źródło niezgody czy wręcz chęć zmiany. Nauczyciel dialogiczny rozwija w sobie także kompetencje komunikacyjne, których uczy się

w toku porozumiewania się z innymi ludźmi, wykorzystując komunikaty werbalne oraz niewerbalne na różnych płaszczyznach.

Dialog w swoim znaczeniu zawiera określenie „autentyczności” oraz brak lęku przed odmiennymi poglądami osób, z którymi nauczyciel wchodzi w interakcję. Wobec tego ważne jest, aby nauczyciel dialogiczny w swoim toku samoedukacji dążył do własnej postawy asertywności, co bezsprzecznie powiązane jest z prawidłową komunikacją. Nauczyciel dialogiczny rozwija w sobie tę asertywność poprzez wyrażanie własnych myśli, uczuć i nie postrzega siebie jako osoby gorszej, tylko jako osobę równoprawną w relacji. Posiadanie takiej postawy wymaga pewnego treningu w kontaktach z innymi, również w sytuacjach konfliktowych. Dialogiczność wyraża się w pewności siebie, chęci przekazania własnej opinii oraz w poznaniu zdania drugiej osoby, w celu wdrożenia realnych działań w oparciu o współpracę (Walał 2017, s. 75–75). Warto zauważyć, że bycie asertywnym nie jest dane raz na zawsze, ponieważ różnorodne interakcje społeczne mogą wymuszać na wychowawcy wyrażenie zgody na sprawy, na które ma inne zapatrywanie. Za przykład można podać nacisk ze strony dyrektora (jako przełożonego wydającego określone zadania) albo rodzica (wymuszającego na nauczycielu określoną metodę pracy z dzieckiem). Z tego powodu samoedukacja wychowawcy polega na nieuleganiu opiniom innych oraz podążaniu za wartościami uznawanymi przez samego siebie.

W procesie samoedukacji nauczyciela ważna jest autentyczność, aby możliwy był rozwój na polu współpracy. Istotne jest również traktowanie innych po partnersku, bez względu na rodzaj relacji: z uczniami, rodzicami czy innymi nauczycielami, albo ze środowiskiem społecznym. Najważniejsza jest jednak wewnętrzna refleksja nad własną praktyką pedagogiczną, osobowością oraz sposobem, w jaki chciałoby się zareagować w określonych sytuacjach. Jeśli dotychczas dany nauczyciel dostrzegł, że kierował się dyrektywnymi metodami na różnych płaszczyznach, ta zaduma pozwoli mu na zmianę własnego zachowania oraz poszukiwanie nowych rozwiązań w celu stawania się nauczycielem dialogicznym.

Bibliografia

- Buczek W. (2014). *Dialog wychowawczy propozycją dla nauczyciela i ucznia na wzajemne porozumienie i współpracę*. „Rozprawy Społeczne”, nr 3(VIII), s. 38.
- Czarnocka M. (2018). *Działania poradni psychologiczno-pedagogicznych w zakresie edukacji włączającej. Organizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkołach i placówkach ogólnodostępnych*. Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Rozwoju Edukacji.
- Duda J. (2005). *Samokształcenie nauczycieli przedszkola w okresie transformacji w świetle badań*. „Nauczyciel i Szkoła”, nr 3–4, s. 74–75.
- Gołębiowska M. (2014). *Sposoby skutecznej komunikacji nauczyciela z uczniem*. „Forum Pedagogiczne”, nr 1, s. 248.
- Gulczyńska A. (2019). *Zmierzch interakcji instruktywnej. W stronę autonomii w dialogu rodzice–nauczyciele*. „Studia Edukacyjne”, nr 52, s. 275–276.

- Kochanowska E. (2015). *Szkoła jako przestrzeń dialogu w relacjach nauczyciel–uczeń w praktyce edukacyjnej*. „Konteksty Pedagogiczne”, s. 57.
- Kosek A. (2016). *Kompetencje nauczyciela w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej – przegląd polskich podejść i koncepcji teoretycznych*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, nr 1(7), s. 128–129.
- Łukasik J. (2011). *Komunikacja a relacje w gronie nauczycieli: o rzeczywistości wykorzenionej z ideału*. „Debata Edukacyjna”, nr 4, s. 54.
- Marszałek L. (2013). *Duchowość dziecka. Znaczenia–perspektywy–konteksty w pedagogice przedszkolnej*. Warszawa: Wydawnictwo WSBJ.
- Marszałek L. (2014). *Rodzina i przedszkole w odkrywaniu dobra przez dziecko*. „Warszawskie Studia Pastoralne”, nr 22, s. 79–100.
- Marszałek L. (2021). *Poznanie i rozumienie natury dziecka warunkiem skutecznego oddziaływania edukacyjnego*. „Seminare. Poszukiwania Naukowe”. T. 42, nr 2, s. 63–74.
- Pieróg M. (2016). *Profil współczesnego nauczyciela – zagadnienia wybrane*. W: *Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna. Wybrane problemy*. Pujer K. (red.). Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Exante, s. 16–17.
- Śliwerski B. (2019). *Dialog – jego istota, formy, uwarunkowania*. W: *Pedagogika dialogu. Pomiędzy w intersubiektywnej przestrzeni edukacji*. Gara J., Jankowska D., Zawadzka E. (red.). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, s. 21.
- Węrzyn-Białogłowicz K. (2017). *Psychologiczne uwarunkowania relacji nauczyciel–uczeń*. „Problemy Współczesnej Pedagogiki”, nr 3(1). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 103–105.
- Zieliński J. (2007). *Edukacja przez dialog pedagogiczny*. „Chowanna”, nr 2(29). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 69–70.